



SAVREMENI EKONOMSKI TRENDovi U ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EVROPE SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU

(Uvodni referat)

Akademik prof. dr. Ibrahim Jusufranić

Internacionalni univerzitet Travnik

e-mail: rektor@iu-travnik.com

Sažetak: Bosna i Hercegovina i zemlje Jugoistočne Evrope u posljednjih deset godina nisu vodile racionalnu ekonomsku politiku. Glavni fokus ekonomske politike mora da bude domaća privreda i to prije svega realni sektor industrije jer ona stvara sredstva za rast i razvoj privrede i povećava BDP, a time stvara i materijalnu osnovu za otvaranje novih radnih mjesta. Sve je to dovelo do pada BDP-a, pojave velikih deficita u budžetima što se negativno odrazilo na velika zaduženja skoro svih država Jugoistočne Evrope.

Razvoj preduzetništva i stvaranje uslova za brzi rast malih i srednjih preduzeća predstavlja prvi i najvažniji oslonac u stvaranju radnih mjesta. To mora biti sistemski uklopljeno u poboljšanje političke, poslovne i investicione klime, fizičke i socijalne infrastrukture i političkih institucija, transfera tehnologija i njihovu dogradnju kroz komercijalne inovacije proizvoda i proizvodnih procesa naročito unutar klasterskih inicijativa, diverzifikaciju finansijskih šema i instrumenata te specifično kroz ruralnu zaposlenost.

Ključne riječi: regionalna saradnja, makroekonomski izazovi, ekonomske aktivnosti, zapošljavanje, strategija, klasteri, održivi razvoj

MODERN ECONOMIC TRENDS OF SOUTHEASTERN EUROPE COUNTRIES WITH SPECIAL REVIEW ON BOSNIA AND HERZEGOWINA (Keynote paper)

Abstract: Bosnia and Herzegovina and the countries of Southeastern Europe in the last decade have not led a rational economic policy. The main focus of economic policy must be the domestic economy and above all the real sector of the industry because it generates funds for the growth and development of the economy and increase GDP, and therefore creates the material basis for the creation of new jobs. All this led to a fall in



GDP, the appearance of large deficits in the budgets that reflected negatively on the large debts of almost all countries of Southeastern Europe.

Enterprise development and the creation of conditions for the rapid growth of small and medium enterprises is the first and most important support in creating jobs. It must be systematically incorporated in the improvement of political, business and investment climate, physical and social infrastructure and political institutions, technology transfer and its extension through commercial product innovation and manufacturing processes particularly within the cluster initiatives, diversified financial schemes and instruments, specifically through rural employment.

Keywords: regional cooperation, macroeconomic challenges, economic activity, employment, strategy, clusters and sustainable development

1. UVOD

U savremenom svijetu međunarodni i međudržavni ekonomski odnosi postali su glavni faktor uobličavanja i ograničavanja aktivnosti pojedinaca i država. Privrede su sve manje nacionalne, a sve više globalne, autonomne politike su sve manje djelotvorne, suočene sa globalnim tokovima kapitala, ljudi, tehnologija, znanja.

Svijet koji je nekada bio sistem razmjene suverenih nacionalnih država danas postaje globalni i transnacionalni sistem proizvodnje utemeljen na međunarodnoj podjeli rada u uslovima neograničene mobilnosti kapitala i ljudi. Sve je dovelo do povećanja jaza između:

- a) države kao teritorijalne jedinice i
- b) države kao ekonomske jedinice.

U razvijenom svijetu prisutna je dvoličnost multinacionalnih kompanija koje su istovremeno okrenute ka međunarodnoj proizvodnji i ka nacionalnim interesima;

Domen u kome je globalizacija danas najdalje otišla i razotkrila opadajući i suženi domen državnog suvereniteta su međunarodne finansije.

Finansije su centralni mehanizam koji združuje ove diverzifikovane tržišne procese u jedinstvenu mrežu - strukturu u kojoj se ustanovljuju relativne cijene svih dobara, usluga i kapitala. Danas se ova mreža integriše ne na osnovama nacionalnih finansijskih sistema, već posredstvom međunarodnih finansijskih tržišta.

U takvim okolnostima nacionalna makroekonomska politika upravlja se kriterijumima globalnih finansijskih tržišta, u prvom redu, kriterijumom monetarne stabilnosti kamata i deviznog kursa, dok su performanse u realnom sektoru izvedene iz njih. Za malu



zemlju kao što je Bosna i Hercegovina i većina zemalja Jugoistočne Evrope to znači traženje niše u međunarodnoj podjeli rada koja će joj osigurati prosperitet.

Ambijent u kome se odvijaju aktivnosti države utiču jedna na drugu i u ovim multifunkcionalnim procesima što ih danas karakteriše:

- a) tržište rada ostaje nacionalno;
- b) tržište roba i usluga postaje regionalno;
- c) tržište kapitala globalno.

Veliki obim trgovine i internacionalizacija proizvodnje mijenjaju:

- a) strukturu nacionalnih privreda;
- b) odnose međuzavisnosti tih struktura;
- c) vezanost nacionalnih privreda za korporativni menadžment.

Sve to utiče i na planiranje procesa razvoja zemalja Jugoistočne Evrope koje danas karakterišu višedimenzionalni izazovi:

- Proces razvoja se odvija u okolnostima povećane međunarodne ekonomske turbulencije, prouzrokovane globalnom ekonomskom krizom, koja zbog međunarodne ovisnosti nacionalnih ekonomija utiče i na povećanu nepredvidivost srednjoročnih makroekonomskih projekcija.
- Ekonomija zemalja Jugoistočne Evrope (Zapadnog Balkana) je u procesu jačanja integrativnih tokova roba, usluga, kapitala, informacija i mobilnosti radne snage na internom i eksternom tržištu, s čime jača izloženost uticaju i konkurenciji okruženja.
- Ekonomsko okruženje karakteriše turbulencije na svjetskim tržištima hrane, energenata i potražnje za metalima.

2. REGIONALNA SARADNJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA KAO PREDUSLOV NAPRETKA

Ključni zadaci država Zapadnog Balkana odnose se na razvijanje regionalne saradnje. Danas se to postiže preko CEFTA-e¹ ili odgovarajućih zajedničkih komisija u sklopu političkih, ekonomskih, trgovinskih, kulturnih i zdravstvenih područja u okviru CEFTA-e ili drugih oblika.

Među trgovinskim tokovima kao i u mnogim drugim društveno-privrednim parametrima, postoji mnoštvo sličnosti i razlika među zemljama Zapadnog Balkana. U prvom redu sličnosti su veoma mali robni izvoz – u apsolutnom u odnosu na BDP ili u relativnom odnosu prema uvozu. Primjerice, Crna Gora u prvih šest mjeseci ove godine

¹ CEFTA – Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini



imala je pet do šest puta veći izvoz od uvoza. Međutim, veliki su spoljnotrgovinski deficiti koji su finansirani iz raznih izvora: doznakama, zajmovima, ino-kreditima i donacijama. Svjetska ekonomska kriza također je znatno otežala mogućnost veće državne saradnje. U usporednom korelacijskom odnosu dvaju varijabli, vrijednost izvoza kod svih zemalja Zapadnog Balkana je relativno mala, dok je vrijednost uvoza značajno veća. No, nije sve konstantno. Deficit je usljed smanjenog priliva deviza za finansiranje smanjen sa 33,4 milijarde € u 2008. na 23,8 milijardi € u 2009. godini. U 2010. godini došlo je do daljeg blagog pada robnog deficita pri znatno većoj stopi rasta izvoza od rasta uvoza (procjenjuje se da će spoljnotrgovinski deficit iznositi oko 21,1 milijardu €). Udio sedam zemalja Zapadnog Balkana, iznosi uglavnom oko 0,16% globalnog izvoza u periodu 2005.-2010.

Imajući na umu osnovne pokazatelje vezano za BDP, na bazi podataka koje publiciraju mjerodavne međunarodne institucije, Svjetski ekonomski forum i Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), proizlazi nedvosmislen zaključak kako je privredni rast (BDP-GDP) svih zemalja Zapadnog Balkana u posljednjem desetljeću prošlog i prvom desetljeću 21. stoljeća bio neuspješan. Jedino, relativno uspješna, bila je samo Albanija i to zbog niže osnove razvoja.

Najvažniji trgovinski pokazatelj predstavlja način kako destimulirati uvoz i povećati izvoz zemalja Zapadnog Balkana, te to treba biti jedna od najvažnijih spoljno trgovinskih državnih mjera i politika ekonomija ovisnih o uvozu. Iako u zadnjem desetljeću izvoz ima veću progresiju rasta od uvoza, ipak kod pojedinih zemalja Zapadnog Balkana uvoz je 2-5 puta veći od izvoza. Kumulativni rast robnog izvoza iznosio je 57%, a uvoza 26% u drugoj polovini prvog desetljeća ovog stoljeća, dok je prosječna diskretna stopa rasta izvoza iznosila 9,5%, a stopa ukupnog uvoza iznosila 4,7%. Pokrivenost uvoza izvozom izuzetno je niska, u prosjeku samo 23,3%. Situacija je još lošija kod Kosova i iznosi oko 10%. Srbija u periodu 2005.-2010. godinu ima pokrivenost izvozom 50,7%, Hrvatska 49,7%, Makedonija 60,7%, BIH 43,4%, te Albanija 26,8%. Prosječna pokrivenost za svih 7 zemalja u promatranih 6 godina iznosi 45,9%, ali je blago rastuća od 2008. godine.

U odnosu na ostatak svijeta sve zemlje Zapadnog Balkana zbirno ili prosječno promatrano imaju velike trgovinske deficite. Izvoz u ostale zemlje Zapadnog Balkana čini uglavnom oko 26%-30% ukupnog izvoza, dok je relativna važnost zbirnog ili prosječnog uvoza iz ostalih zemalja Zapadnog Balkana znatno skromnija (oko 15%). U razdoblju od 2005.-2010. godine prosječna diskretna stopa rasta ukupnog izvoza iznosila je 9,4% (kumulativno 56%), a ukupnog uvoza Zapadnog Balkana 5,9% (kumulativno 33%), što je nešto brže od rasta ukupnog robnog uvoza istih zemalja. Posmatrano u apsolutnim iznosima najveći izvoz ima Srbija te je prestigla Hrvatsku. Bosna i Hercegovina je na trećem mjestu, no pozitivno je što se približava hrvatskom izvozu i ima najbolju, odnosno drugu izvoznju progresiju iza Albanije. Međutim,



Makedonija, Albanija, Crna Gora i Kosovo daleko zaostaju s obzirom na ostvareni izvozni obim.

Obzirom na blagi pad uvoza BiH iz zemalja Zapadnog Balkana u 2008. godini i u narednim godinama uvoz izvan zemalja Zapadnog Balkana jako je nizak ili 8 puta manji od uvoza iz zemalja Zapadnog Balkana. Prema statistici spoljne trgovine Kosova situacija je drukčija i podaci se ne slažu. U uvozu Kosova za 2010., uvoz iz EU i drugih Evropskih zemalja je preko 38% ili šire oko 45-50 %. što ukazuje da Kosovo nije na prvom mjestu, već BiH, a zatim Srbija, Hrvatska, dok je Kosovo na četvrtom mjestu. Zatim slijede Makedonija, Crna Gora i Albanija. Ukupni uvoz Kosova u 2010. godini po zemljama iznosi 38,3% od EU, te 37% od zemalja Zapadnog Balkana. Od svih zemalja Zapadnog Balkana, u uvozu Kosova za 2010. godinu Makedonija i Srbija učestvuju sa 27 %, BiH 3,8%, Albanija 3,2%, Hrvatska 2,7%, te Crna Gora 0,5%, što sveukupno iznosi 37%

Velike deficite tekućeg računa platnog bilansa zemlje Zapadnog Balkana su privremeno rješavale poznatim klasičnim metodom, prodajom imovine stranim osobama, ali, zatim novim modelima, takozvani grinfild², braunfild³ i port folio⁴ investicijama, koji su bili dosta primjenjivi i uspješni u zemljama Centralne Europe, a često i vrlo visokim novim zaduživanjima u inostranstvu, pa je većina njih postala visoko zadužena i veoma ovisna o stranom kapitalu. Ukoliko se uzme u obzir razmjena, odnosno izvoz usluga, prednost Hrvatske je daleko veća, budući da podaci ukazuju da je u 2010. godini ostvarila izvoz usluga od čak 8,4 milijardi eura (uvoz je iznosio 2,7 mlrd. eura). Relativni značaj znatno su poboljšavale i druge zemlje, tako je kod Crne Gore izvoz usluga iznosio 0,7 milijardi eura, a uvoz 0,3 mlrd eura. BiH ima izvoz usluga oko 1,9 milijardi, a uvoz je u 2010. godini iznosio gotovo 0,9 milijardi eura. Srbija, kao i preostale zemlje Zapadnog Balkana ima relativno skromnu razmjenu usluga, tako da su iznosi izvoza oko 2,6 milijardi i uvoza 2,6 milijardi eura u 2010. godini gotovo podjednaki.

3. TEKUĆE EKONOMSKE AKTIVNOSTI

U proteklih nekoliko godina industrijska proizvodnja u BiH bilježila je pozitivne rezultate s godišnjim stopama rasta i do 10%. No, globalna ekonomska kriza se negativno odrazila i na BiH privredu, što je rezultovalo godišnjim padom proizvodnje od 3,3% u 2009. u odnosu na 2008. te da je slabljenje prerađivačke industrije od 4,5% odredilo kretanje ukupne industrijske proizvodnje u BiH u 2009.

² Jedna od vrsta investicija, za koju je značajno da se poslovi počinju posve od početka, bez prethodne investicije poslovnih prostora i radnika

³ Bivši industrijski kompleks, stare zapuštene fabrike, željezničke stanice, luke itd.

⁴ Kupovina hartija od vrijednosti od strane nerezidenta radi investiranja kapitala, bez namjere da se time utiče na poslovnu politiku preduzeća.



Negativna kretanja u BiH ekonomiji dovela su do toga da domaći proizvođači otpuste određen broj zaposlenih. U 2009. je po prvi put u posljednjih pet godina zabilježeno smanjenje broja zaposlenih BiH. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, prosječan broj zvanično zaposlenih u BiH u 2009. je bio 691,8 hiljada, što je smanjenje za 0,4% nego godinu dana ranije.

Istovremeno se prosječan broj registrovanih nezaposlenih povećao za 1%, što predstavlja 497,6 hiljada lica. Stopa administrativne nezaposlenosti je izrazito visoka i iznosila je 41,8% u 2009, dok je po Anketi o radnoj snazi (ARS) realna stopa nezaposlenosti u BiH iznosila 24,1%.

Ima i pozitivnih primjera. Udruženje proizvođača namještaja u BiH uručilo je premijeru Federacije BiH dokument "akcione mjere" sa 10 glavnih mjera čije provođenje bi dovelo do otvaranja novih 10 000 radnih mjesta u drvoindustriji.

Period 2012 – 2014. bi trebao obilježiti povratak bh. ekonomije na raniji trend realnog rasta sa stopama iznad 5%.

U periodu 2012 – 2014. može se očekivati snažan rast industrijske proizvodnje u BiH. Očekuje se intenziviranje radova na izgradnji i početak proizvodnje u nekim energetskim postrojenjima (termoelektrane i hidroelektrane), koji će poboljšati ukupni elektro-energetski bilans BiH za 25%. Očekivati je da BiH postane regionalni lider u izvozu električne energije u navedenom periodu. Prema projekcijama DEP-a⁵, u periodu 2012 – 2014. očekuje se povećanje izvoza električne energije s godišnjim stopama rasta od preko 20%. Ako se ovome doda finalizacija integralne proizvodnje u metalnoj industriji, za očekivati je da bi se godišnja stopa rasta indeksa industrijske proizvodnje mogla kretati 107 – 109.

4. AKTUELNA SITUACIJA U BIH

S obzirom na relativno nizak nivo dohotka po glavi stanovnika, stopa ekonomskog rasta niža od 7% godišnje se za bh. ekonomiju može smatrati skromnom za cilj dostizanja barem najniže razvijenih EU članica u dogleđnoj budućnosti. No, sasvim suprotno, rast bh. industrije je počeo s naglim usporavanjem rasta u 2007. vukući na dolje stopu rasta cijele ekonomije.

⁵ DEP – Direkcija za ekonomsko planiranje vijeća ministara BiH



Osnovna inflacija, koja iznosi oko 3 % godišnje, već je više godina pod čvrstom kontrolom.

Glavni makroekonomski izazovi koji u narednom srednjoročju stoje pred BiH su fiskalne i spoljnoekonomske prirode. Oni se svode na:

- visok nivo javne potrošnje
- visok deficit budžeta
- visok javni dug te
- visok deficit tekućeg bilansa.

BiH spada u skupinu tranzicijskih zemalja s relativno najvećim nivoom javne potrošnje (pored Mađarske, Bjelorusije, Hrvatske, Crna Gore, Ukrajine i Srbije). Uprkos relativno visokom učešću javne potrošnje u BDP-u, koji se kreće preko 40 % u Republici Srpskoj i preko 50 % u FBiH, bilježi se – i tokom globalne ekonomske krize, tj. u 2007. i 2008. – snažan rast javnih rashoda, prvenstveno u dijelu koji se odnosi na naknade zaposlenika i socijalne transfere.

Deficit tekućeg budžeta se, u procentu BDP-a, kreće u rasponu od 15.5% (2004.) do 6.3 % (2009.). Zbog globalne ekonomske krize, koja je dovela do sužavanja trgovinskih i ostalih ekonomskih tokova, u narednom periodu očekuje se osciliranje deficita na nivou od 10% BDP-a ako se ne preduzmu snažne mjere ekonomske politike.

Deficit tekućeg bilansa je izazvan velikim trgovinskim deficitima. Trgovinske deficite ostvaruju i ostale evropske tranzicijske ekonomije, izuzev Češke Republike od 2005, no ono što predstavlja izazov u slučaju BiH je veličina deficita, koji se smanjio i to zbog globalne ekonomske krize.

Kao poseban strateški cilj ističe se zapošljavanje jer tržište rada i zapošljavanje u BiH se suočava s brojnim izazovima.

Sporo otvaranje radnih mjesta i uopšte niska tražnja radne snage ključni je problem nezaposlenosti u BiH. Ne postoji proces kreiranja radnih mjesta koji može apsorbovati priliv radne snage na tržište rada.

BiH u poređenju sa zemljama u okolini, posebno sa zemljama članicama EU, ima, uz Makedoniju, najnižu stopu zaposlenosti radne snage. Od ukupnog broja nezaposlenih 86.6 % su dugoročno nezaposleni, tj. oni nezaposleni preko godinu dana. Polovina nezaposlenih (50.3%) je nezaposlena preko pet godina. Aktivne mjere zapošljavanje se ne sprovode sistematski i u dovoljnom obimu.

Sektor poljoprivrede zauzima po tradiciji važno mjesto imajući u vidu geografski položaj zemlje i raspoloživost prirodnih resursa. BiH ima niz povoljnosti za razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnih područja.



Razvoj poljoprivrede na bazi korištenja prirodnih kompetitivnih prednosti te modernizacija poljoprivredne proizvodnje radi povećanje njene efikasnosti, konkurentnosti i koncepta održivog razvoja ruralnog područja su pravci budućeg razvoja sektora, što je u skladu s EU politikama poljoprivrede.

Razvoj poljoprivrede u narednom periodu treba usmjeriti na: povećanje obima poljoprivredne proizvodnje i jediničnih prinosa uz viši stepen specijalizacije i modernizacije poljoprivredne proizvodnje te bolje i potpunije korištenje raspoloživih prirodnih resursa za poljoprivrednu proizvodnju.

Za realizaciju svih ovih aktivnosti neophodno je razviti transport i komunikacije koji, pored opšte društvene funkcije, povezuje međusobno proizvođače, te njih zajedno s potrošačima proizvedenih roba i usluga.

Već sada se radi na koridor Vc čime se uz postepeno ukidanje granica olakšava komunikacija između zemalja u centralnoj Evropi sa Sredozemljem, a time će se olakšati razvoj trgovinskih odnosa između zemalja Jugoistočne Evrope.

Transportna infrastruktura je, uopšteno promatrano, važna za konkurentnost preduzeća i zemlje jer utiče na geografsku lokaciju ekonomskih aktivnosti i na smanjenje značaja udaljenosti pojedinih geografskih prostora.

5. KLJUČNI IZAZOVI U POBOLJŠANJU ZAPOSLENOSTI

BiH treba – prema kalkulacijama zasnovanim na anketama radne snage za 2009. – stvoriti preko 0.6 miliona radnih mjesta, pored postojećih 0.9 miliona, da bi sustigla Maltu, zemlju članicu EU s najnižom stopom ukupne zaposlenosti. Da bi BiH stigla stopu zaposlenosti Danske, zemlju članicu EU s najvišom stopom zaposlenosti, trebala povećati zaposlenost za 2.3 puta, a da bi imala zaposlenost barem kao Malta, treba potpuno eliminisati postojeću nezaposlenost – i pored toga znatno smanjiti broj neaktivnih lica (koji iznosi 1,5 miliona) njihovim uključivanjem u radnu snagu, prvenstveno u zaposlena lica.

Iskustva evropskih zemalja pokazuju da je nezamjenjiv put k modernom društvu put održivog razvoja i stvaranja novih radnih mjesta kojeg karakterišu:

- a) preduzetništvo koje se ogleda u stvaranju što većeg broja MSP-ova i u prestrukturisanju postojećih radi uključivanja što većeg broja ljudi kako bi mogli aktivno uticati na svoju sudbinu, i
- b) novi pristup regionalnom i lokalnom razvoju koji se prije svega oslanja na vlastite snage.



Kao prvi prioritet ističe se razvoj malih i srednjih preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta uz poboljšanje uslova za razvoj MSP-ova. Najveći broj MSP-ova poslovanje bazira na sopstvenim sredstvima preduzetnika, odnosno osnivača, koja najčešće nisu dovoljna da se osigura intenzivniji razvoj ovih preduzeća. Radi daljeg razvoja MSP-ova neophodni su povoljni finansijski podsticaji. Podsticaji su također neophodni za podršku posebnim programima: za mlade, žene, ruralno i socijalno preduzetništvo.

Održivi razvoj kao jedan od ciljeva Strategije razvoja BiH odnosi se na razvoj okoliša i okolinske infrastrukture, energije i obnovljivih izvora energije, transportnu infrastrukturu i telekomunikacije te razvoj poljoprivrede i ruralnih područja s ciljem diverzifikacije ekonomskih aktivnosti, a posebno povećanja samoopskrbe BiH zdravom hranom.

U okviru održivog razvoja aktuelna situacija je u oblasti energije jer BiH ima kompetitivnu prednost u oblasti energetike, posebno u oblasti hidroenergije. Energetika može znatno doprinijeti njenom ekonomskom razvoju. Po svojim mogućnostima, BiH može biti regionalni lider u oblasti energije i značajan izvoznik energije.

Kao jedan od projekata za budućnost je izgradnja bloka 7 predviđenog za rad u kogeneraciji Elektroprivreda BiH će dobiti proizvodni kapacitet velike energetske efikasnosti i zamjenu za postojeće blokove u TE "Tuzla", koji izlaze iz pogona.

Blok 7 se projektuje u skladu sa savremenim tehnologijama (BAT) koje osiguravaju da emisija svih polutanata bude ispod dozvoljenih graničnih vrijednosti i zahtjeva legislative EU i BiH. Ukupna investicija će iznositi cca 1,7 mlrd KM

Od evropskih zemalja jedino Albanija i Moldavija troše manje električne energije po glavi stanovnika od BiH. Što se tiče energetske intenzivnosti bruto domaćeg proizvoda (količina energije za proizvodnju jedinica bruto domaćeg proizvoda) jedino Moldavija i Ukrajina troše više energije za proizvodnju jedinice bruto domaćeg proizvoda.

6. REFORME POSLOVNOG OKRUŽENJA SU NEOPHODNE

Svjetska banka nedavno je objavila rezultate izvještaja "Doing Business" za 2014., u kojem se BiH nalazi na 131. mjestu od ukupno 189 zemalja – tek nešto iznad Ugande, a ispod Bangladeša.

Ono što još više obeshrabruje jeste to da je BiH rangirana na najnižem mjestu od svih zemalja regiona zapadnog Balkana.



Pozicija BiH u okviru izvještaja "Doing Business" veoma je loša, a mali broj reformi manjeg obima koje su provedene posljednjih nekoliko godina doveo je do toga da je poslovno okruženje u zemlji tek marginalno povoljnije nego što je bilo.

To je razočaravajuće. Nedostatak političke volje i postojeća politička pat-pozicija, u jednom ili drugom obliku, ono su od čega je BiH patila posljednjih nekoliko godina. Ta stanja koja se uporno ponavljaju ne mogu se više smatrati prihvatljivim izgovorima.

Budući da guši sposobnosti preduzeća da se razvijaju i da efikasno rade, tekuća politička pat-pozicija uzima svoj danak, između ostalog i od sektora preduzetništva – sektora koji predstavlja veoma važnu pokretačku snagu za rast i (još važnije) stvaranje radnih mjesta.

Bosna i Hercegovina ima određene snažne faktore koji rade u njenu korist: dobro obrazovanu radnu snagu, blizinu najveće svjetske ekonomske zone i povoljne makroekonomske uslove.

No, ako poslovno okruženje u zemlji nastavi stagnirati, mnoge druge, u većoj mjeri motivirane zemlje s južne i istočne hemisfere će prestići BiH.

Srećom postoje znaci koji ulijevaju nadu. Ove godine obje entitetske vlade uložile su napore i uradile dobar posao pokušavajući unaprijediti investicijsko okruženje i smanjiti teret koji snose preduzeća kroz modernizaciju i pojednostavljivanje zakona o inspekcijama i zakona o preduzećima, kao i reformu registracije preduzeća.

Ove reforme kreiraju i vode i Federacija BiH i Republika Srpska. Iako trenutno u BiH u cjelini postoji problem premalog broja reformi, te reforme, ipak, predstavljaju važnu polazišnu tačku za olakšavanja poslovanja preduzećima.

Ovim reformama postiže se bolja koordinacija između entiteta i također se pomaže usklađivanju bh. propisa sa EU, što će omogućiti izvozniciima da se nadmeću na tržištu Evropske unije.

U ovoj godini za bh. ekonomiju prognozira se rast bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 0,1%. Skoromne stope ekonomskog rasta kao i njihove prognoze za narednu godinu ukazuju na nedovoljno brz oporavak privrede BiH.

Prognoze EBRD-a⁶ za 2014. godinu kažu da će naša zemlja zabilježiti ekonomski rast od 1,8% te je vidljivo da BiH ostaje sa stabilnim, ali minimalnim rastom. Ipak, u

⁶ EBRD – Evropska banka za obnovu i razvoj



izvještaju je navedeno da bh. vlasti pokazuju opredjeljenje za dogovorene ciljeve u okviru stand-by aranžmana sa MMF-om.

Ekonomski stručnjaci upozoravaju da možemo krenuti dalje tek kada se političke elite slože da politički stabiliziraju situaciju u BiH, što bi rezultiralo usaglašenom ekonomskom politikom na cijelom prostoru naše države.

Nije presudan međunarodni faktor već mi sami. Zašto niko ne postavi pitanje koliko je vagona ostalo neobranog voća i povrća koje se moglo koristiti za ishranu i proizvodne svrhe? Nikakav EBRD nam to nije branio niti svjetska zajednica. To je rezultat naše neorganiziranosti.

7. STRATEGIJA RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina je na svom ekonomskom putu privržena integrisanju u Evropsku uniju, koja svoju ekonomiju zasniva na znanju i koja se nastoji staviti u središte globalizovanog svijeta, ne ostajući izvan.

Strategija razvoja BiH se zasniva na neophodnosti ekonomski efikasnog, okolinski održivog i socijalno pravednog razvoja u interesu sadašnjih i budućih generacija. Održivi razvoj je ideja vodilja za 21. vijek. U središtu koncenzusa je uvažavanje triju dimenzija: okolinske, ekonomske i socijalne, koje se moraju posmatrati s jednakim uvažavanjem u sklopu lokalnih, regionalnih i nacionalnih strategija održivog razvoja kao i međunarodnih sporazuma postignutih u okviru globalnog upravljanja radi postizanja održivog razvoja.

Pri tome, politika ekonomskog razvoja BiH zasniva se i na *stvaranju konkurentne ekonomije usmjerene k većem zapošljavanju, prateći pri tome principe održivog i makroekonomski stabilnog razvoja uz veću socijalnu pravičnost.*

BiH se na osnovu svojih čvrstih političkih opredjeljenja želi pridružiti Evropskoj uniji (EU). Stoga razvojnim politikama nastoji što više poboljšati konkurentnost svoje ekonomije. Time nastoji ispuniti ekonomske uslove za postajanje članom EU društva.

Kod osnaživanja makro stabilnosti ekonomije kao podciljevi su utvrđeni: poboljšanje funkcionisanja vanjskog sektora, unapređenje javnih finansija i finansijskih tržišta.

Kod cilja povećanja konkurentnosti kao podciljevi su utvrđeni: razvoj klasterskih inicijativa, poboljšanje kompetencija ljudskih resursa, razvoj naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture te uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora.



Kod održivog razvoja podciljevi su: brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj, poboljšanje upravljanja okolišem, razvoj okolinske infrastrukture i energetske potencijali, posebno obnovljivih izvora energije te unapređenje transportne infrastrukture i komunikacija.

Kod zapošljavanja podciljevi su: brže stvaranje radnih mjesta kroz razvoj malih i srednjih preduzeća, bolje funkcionisanje tržišta rada i aktivne politike zapošljavanja te razvoj više adekvatnog strukovnog obrazovanja. Neophodno je takvim politikama doprinositi podvostručenju stope zaposlenosti i tako je dovesti do nivoa tolerantnog za EU društvo.

Uz to treba dodati da Socijalna uključenost predstavlja peti cilj strategije razvoja.

8. STRATEGIJA ZAPOSŁJAVANJA ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE DO 2020.

Strategijom se naglašava zajednička vizija zemalja JIE da se do 2020. godine otvori do jednog miliona novih radnih mjesta i to tako što će se povećati stopa zaposlenosti sa 39% na 44%, više nego udvostručiti ukupan regionalni trgovački promet, povećati BDP po glavni stanovnika u regionu sa sadašnjih 36% na 44% evropskog prosjeka te uvećati broj visokoobrazovanih ljudi.

Na skupu su se okupili ministri privrede iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Kosova, Moldavije, Crne Gore, Rumunije, Srbije i Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, predstavnici Evropske komisije kao i drugih regionalnih i međunarodnih partnera i inicijativa, međunarodnih organizacija te donatorske zajednice.

Cilj strategije JIE 2020 je poboljšanje uslova života u regionu i vraćanje konkurentnosti i razvoja u središte pažnje, pri čemu se pobliže prati vizija strategije Evropske unije Evropa 2020. Strategijom se naglašava zajednička vizija zemalja JIE da se do 2020. godine otvori do jednog miliona novih radnih mjesta i to tako što će se povećati stopa zaposlenosti sa 39% na 44%, više nego udvostručiti ukupan regionalni trgovački promet i to sa 94 na 210 milijardi eura, povećati BDP po glavni stanovnika u regionu sa sadašnjih 36% na 44% evropskog prosjeka te uvećati broj visokoobrazovanih ljudi za njih 300.000 u sklopu radne snage.

Uprkos negativnim ekonomskim trendovima u većini država moguće je uz prave politike i zajedničkim mjerama za povećanje zaposlenosti postići zaposlenost od pet (5) posto godišnje čime bi u regionu bio stvoren milion novih radnih mjesta za šest godina, odnosno do 2020. godine.



Ako se ima u vidu da je prosječan prihod u zemljama regiona trećina evropskog što jasno govori da, ako se BiH ili bilo koja druga država želi do kraja decenije priključiti Evropskoj uniji, mora poraditi na svom ekonomskom razvoju. Ciljna brojka od milion novozaposlenih zbir je planova sedam država članica RTC do kraja ove godine. BiH planira otvaranje 150 000 novih radnih mjesta do 2020. godine. U okviru ovih mjera, njih 16, posebno se ističe liberalizacija usluga u regionu osnivanjem jedinstvenog tržišta za javne nabavke. Uz to, u oblasti investicija predviđena je zajednička promocija prema stranim investitorima.

9. KLASITERI KAO MOGUĆNOST PRIVREDNOG RAZVOJA

Razvoj preduzetništva i stvaranje uslova za brzi rast MSP-ova predstavlja prvi i najvažniji oslonac u stvaranju radnih mjesta. To mora biti sistemski uklopljeno u poboljšanje političke, poslovne i investicione klime, fizičke i socijalne infrastrukture i političkih institucija, transfera tehnologija i njihovu dogradnju kroz komercijalne inovacije proizvoda i proizvodnih procesa naročito unutar klusterskih inicijativa, diverzifikaciju finansijskih šema i instrumenata te specifično kroz ruralnu zaposlenost.

U današnjem poslovnom svijetu malo i srednje preduzetništvo svakodnevno se susreće s brojnim izazovima kao što su brze i stalne promjene, konkurentnost, globalizacija, globalne strateške krize i slično. Prilikom postavljanja strategije, na globalnom nivou, neizbježno je pitanje: Na koji način ostvariti i održati konkurentnost? Odgovor na navedeno pitanje od ključnog je značaja za rast i razvoj svakog poslovnog sistema. Koncept klastera jedno je od mogućih rješenja za opstanak malog i srednjeg preduzetništva, podsticanje inovacija i privrednog razvoja područja na kojem oni djeluju te ostvarivanje konkurentne prednosti poslovnih subjekata koji ulaze u takvu vrstu strateškog saveza.

Klaster je geografski koncentrisan skup međusobno povezanih kompanija koje međusobnim umrežavanjem poboljšavaju svoj nastup na tržištu i postižu kompetentne prednosti, tj. stvaraju višak vrijednosti – dobiti (profit). Danas je koncept klastera postala ideja u konkurentnosti u ekonomskom razvoju. Oni oponašaju velike multinacionalne kompanije u sferi MSP. Opšti zaključak je da je preduzeću bolje biti u klasteru nego vani.

Preduzeće koje u području svog djelovanja želi nadmašiti konkurente, mora pronalaziti mjere kojima će to ostvariti. Mjere mogu biti:

- kvalitet
- minimalni troškovi
- minimalno trajanje
- maksimalna ili dovoljna proizvodnja.



Ostvariti konkurentnost preduzeća, pa i privredni razvoj područja na kojima ona djeluju, moguće je projektima koji se temelje na novim znanjima, vještinama i inovacijama. To je moguće međusobnim povezivanjem preduzeća, njihovih dobavljača i potrošača u klastere.

Koncept klastera prihvaćen je kao jedno je od mogućih rješenja za opstanak malog i srednjeg preduzetništva, poticanje inovacija i privrednog razvoja područja na kojemu oni djeluju te za ostvarivanje konkurentne prednosti poslovnih subjekata koji ulaze u takvu vrstu strateškog saveza.

Da bi zemlja uopšte mogla razmišljati o svom razvoju i privlačenju stranih investicija, odnosno sa da bi se mogla upustiti u nadmetanje s konkurentima, potrebno je udovoljiti nekim kriterijima koji su osnovni preduslovi privlačenja stranih investicija:

- Politička stabilnost,
- Stabilnost nacionalne ekonomije
- Povoljno poslovno okruženje
- Infrastrukturna izgrađenost
- Kredibilitet vladine politike

Uz to kao poseban strateški cilj zaslužuje socijalna uključenost. Socijalno uključivanje predstavlja i društvenu i ekonomsku kategoriju razvoja koja kroz socijalne investicije i razvojne transfere ulaže u znanje, obuku, zdravlje i druge vidove izjednačavanja mogućnosti za život i rad posebno ranjivih ciljnih grupa.

Ključni je cilj povećanje socijalne uključenosti, podizanje participacije neaktivnog, obeshrabrenog stanovništva i ponovna integracija u društveni život, tržište rada te izjednačavanje mogućnosti za isti. Na ovaj način, očekuje se postepeno znatno smanjenje opterećenja na socijalna davanja, te povećanje udjela onih koji doprinose ekonomskom razvoju i time se otvara prostor za održiv sistem socijalnog osiguranja naročito uslijed trenda starenja populacije.

Sve to nameće potrebu da su u sistemu socijalne zaštite potrebne korjenite promjene. Stručnjaci ukazuju da bi sveobuhvatna reforma morala biti bazirana na tri osnovna elementa: smanjenje opterećenja javnih resursa, većoj efikasnosti prvenstveno reindustrijalizacija zemlje, a treće promjena smjera u kojem trenutno ide trošenje socijalnih naknada, te promjene krajnjeg cilja, podjela prema onima kojima su ta sredstva najviše potrebna.



ZAKLJUČAK

Iz naprijed izloženog proizilazi da BiH i zemlje Jugoistočne Evrope u posljednjih deset godina nisu vodile racionalnu ekonomsku politiku, da ne kazem da su vodile promašenu ekonomsku politiku. U tom periodu desilo se niz negativnih kretanja kao što su:

- Sprovela se katastrofalna privatizacija umjesto generacijske prilike da se preporodi privreda, privatizacija se pretvorila u veliku pljačku,
- Novi vlasnici su uzeli velike kredite od banaka i umjesto da novac upotrijebe za razvoj preduzeća i rast osnovne djelatnosti, izvlačili su ga preko offshorova firmi i doveli firme na rub propasti,
- Političari su lagali govoreći da je spas u stranim investicijama i privatizaciji, ali nam se svima to često znalo obiti o glavu. Dovoljno je samo spomenuti kompanije poput zborničkog Birča i sarajevskog Feroelektra. Prvi je opljačkao strani investitor, a drugi dotukao domaći kapitalista. I u jednom i u drugom slučaju novim vlasnicima je u prvom planu bilo izvlačenje kapitala iz privatizovanih firmi.

Sve to nameće potrebu da se u narednom periodu usmjerimo:

- Prema domaćim investitorima,
- Pravljenju ličnih karti za javna preduzeća,
- Postavljanju javnih preduzeća na zdrave noge,
- Nove okvire za privatizaciju
- Reformu sistema socijalne zaštite
- Smanjenje nameta za rad,
- Stimulisanje privrede, posebno malih i srednjih preduzeća
- Okretanje novog lista u ekonomskoj politici.

Strani investitori nisu spasioći BiH nego domaća privreda, a strani investitori su dobro došli.

Što se tiče javnih preduzeća potrebno je postavljati stručni menadžment i da se ide ka principu javno-privatno vlasništvo. Osim toga potrebno je da:

- Svaka ekonomija treba da počiva na domaćoj privredi
- Strani investitori su dobrodošli, ali treba napraviti sistem u kojem će domaći privrednici imati motiv za investiranje

Glavni fokus ekonomske politike mora da bude domaća privreda i to prije svega realni sektor industrije jer ona stvara sredstva za rast i razvoj privrede i povećava BDP, a time stvara i materijalnu osnovu za otvaranje novih radnih mjesta.



Razvoj preduzetništva i stvaranje uslova za brzi rast MSP-ova predstavlja prvi i najvažniji oslonac u stvaranju radnih mjesta. To mora biti sistemski uklopljeno u poboljšanje političke, poslovne i investicione klime, fizičke i socijalne infrastrukture i političkih institucija, transfera tehnologija i njihovu dogradnju kroz komercijalne inovacije proizvoda i proizvodnih procesa naročito unutar klusterskih inicijativa, diverzifikaciju finansijskih šema i instrumenata te specifično kroz ruralnu zaposlenost.

Zbog situacije u kojoj se nalazi naša privreda jedini izlaz je u podršci za razvoj malih i srednjih preduzeća koja bi imala vlastitu proizvodnju i time direktno uticala na izvoz i rast budžeta, a ne da se budžet finansira iz kredita što može imati nesagledive posljedice za privredu i stanovništvo kako danas tako i u budućnosti.

Sve to treba da doprinese povećanju zaposlenosti kako bi se do 2020. godine značajno povećao broj zaposlenih, a broj nezaposlenih sveo na podnosljiv nivo.

To bi značilo da su BiH i zemlje regiona usmjerene ka ubrzanju razvoja i dostizanja takvog ekonomskog položaja koji bi garantovao normalno funkcionisanje BiH i ostalih zemalja u Jugoistočnoj Evropi i njihovoj značajnijoj ulozi u Evropi i u širim globalnim tokovima.

LITERATURA

1. Bilten Vijeća ministara, Direkcija za ekonomsko planiranje "Strategija razvoja Bosne i Hercegovine", Sarajevo, maj 2010.
2. Bilten DEP, Bosna i Hercegovina, broj 3, juni 2011.
3. Markušić, Ž.: Međunarodna ekonomija-međunarodna trgovina, SA, Beograd, 1965.
4. Bodiroža, M.: Međunarodna ekonomija, VI izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Internacionalni univerzitet Travnik, Ekonomski fakultet, Travnik, 2012.
5. Antevski, M.: Efekti regionalne ekonomske integracije u Evropi "sever-sever, sever-jug", Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.